

УДК 349.23 : 342.734 : 364.3(477)(045)
DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.3.11>

ЗАХИСТ ПРАВА НА ЖИТТЯ ПРАЦІВНИКА У СФЕРІ ПРАЦІ НА ДЕРЖАВНОМУ (ЗАКОНОДАВЧОМУ РІВНІ)

Юзько Т.М.,
доктор філософії,
доцент кафедри соціально-економічних дисциплін,
Комунальний заклад вищої освіти
«Барський гуманітарно-педагогічний коледж
імені Михайла Грушевського»
ORCID: 0000-0001-8368-0862
e-mail: galtao@ukr.net

Юзько Т.М. Захист права на життя працівника у сфері праці на державному (законодавчому рівні).

Стаття присвячена проблемі захисту права на життя працівників у сфері праці на державному рівні, яка є одним із ключових аспектів забезпечення прав людини у сучасному суспільстві. Право на життя, закріплене в міжнародних актах, таких як Загальна декларація прав людини та Європейська соціальна хартія, і гарантоване Конституцією України, вимагає ефективної реалізації, особливо у сфері праці, де працівники щодня стикаються з потенційними загрозами. Основна увага у статті приділяється аналізу правових механізмів захисту права на життя працівників, ефективності державного (законодавчого) захисту за дотриманням норм охорони праці та проблемам, що виникають у цій сфері. Автор наголошує, що для забезпечення реалізації та захисту прав і свобод людини і громадянина, Конституція і законодавство України передбачають можливість здійснення громадянами певних дій, а також утворення системи органів держави, призначенням якої є допомога громадянам у реалізації і захисті їх прав.

Приділено увагу теоретичним аспектам «категорії державного захисту», яка за своєю структурою досить складна та динамічна, оскільки об'єднує чималий суб'єктний склад та численний правовий інструментарій, а також – передбачає різноманітні форми взаємодії в процесі реалізації безпосередньо захисної та охоронної діяльності.

Окремо встановлено, що змістовне наповнення терміну «державний захист» нерозривно пов'язане з такою категорією як правова (соціальна) політика держави, оскільки саме політичний курс визначає спрямованість захисту, що здійснюється на державному рівні, а також – його базисні та фундаментальні основи. Автор підкреслює необхідність виокремити три форми державного захисту права на життя працівників у сфері праці: законодавчу, виконавчу та юрисдикційну (судову). Крім того, у межах цих форм пропонується визначити так звані «межі правового впливу», що включають публічне регулювання та нормативне впорядкування.

У статті акцентується увага на тому, що об'єктивно передумовою законотворчої діяльності є стійка соціальна потреба у наявності нормативно-правового акту, на підставі якого здійснюється правова регламентація відносин у сфері праці та ефективно і безперешкодне використання прав в межах таких правовідносин. Дослідження спрямоване на розробку комплексного підходу до захисту права на життя працівників, що має важливе значення для правової системи та соціальної політики України. Зроблено висновок, що захист права на життя у сфері праці є важливим завданням держави, яке вимагає комплексного підходу, що включає законодавче регулювання, ефективний контроль, навчання працівників та модернізацію виробничих процесів.

Ключові слова: право на життя, працівник, державний захист, нормативне впорядкування.

Yuzko T.M. Protection of the employee's right to life in the field of labor at the state (legislative) level.

The article is devoted to the problem of protecting the right to life of employees in the labor sphere at the state level, which is one of the key aspects of ensuring human rights in modern society. The

right to life, enshrined in international instruments such as the Universal Declaration of Human Rights and the European Social Charter, and guaranteed by the Constitution of Ukraine, requires effective implementation, especially in the labor sphere, where employees face potential threats every day. The main attention in the article is paid to the analysis of legal mechanisms for protecting the right to life of employees, the effectiveness of state (legislative) protection for compliance with labor protection standards and the problems that arise in this area. The author emphasizes that in order to ensure the implementation and protection of human and civil rights and freedoms, the Constitution and legislation of Ukraine provide for the possibility of citizens taking certain actions, as well as the formation of a system of state bodies, the purpose of which is to assist citizens in the implementation and protection of their rights.

Attention is paid to the theoretical aspects of the “category of state protection”, which is quite complex and dynamic in its structure, since it combines a considerable subject composition and numerous legal instruments, and also provides for various forms of interaction in the process of implementing directly protective and security activities.

Separately, it is established that the substantive content of the term “state protection” is inextricably linked with such a category as the legal (social) policy of the state, since it is the political course that determines the direction of protection carried out at the state level, as well as its basic and fundamental foundations. The author emphasizes the need to distinguish three forms of state protection of the right to life of employees in the labor sphere: legislative, executive and jurisdictional (judicial). In addition, within these forms, it is proposed to determine the so-called “limits of legal influence”, which include public regulation and regulatory ordering.

The article emphasizes that the objective prerequisite for legislative activity is a stable social need for a regulatory act, on the basis of which legal regulation of relations in the labor sphere and effective and unhindered use of rights within such legal relations is carried out. The study is aimed at developing a comprehensive approach to protecting the right to life of employees, which is of great importance for the legal system and social policy of Ukraine. It is concluded that the protection of the right to life in the labor sphere is an important task of the state, which requires a comprehensive approach, including legislative regulation, effective control, training of employees and modernization of production processes.

Key words: right to life, employee, state protection, regulatory regulation.

Постановка проблеми. Право на життя, як одне з фундаментальних прав людини, визнається та захищається міжнародними актами, такими як Загальна декларація прав людини (ст. 3) та Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (ст. 6). На державному рівні це право забезпечується Конституцією України (ст. 27) та законодавством у сфері охорони праці. Особливу актуальність питання захисту права на життя працівників набуває в умовах підвищених виробничих ризиків, небезпечних умов праці та недостатнього дотримання норм охорони праці роботодавцями. Держава відіграє ключову роль у гарантуванні безпеки праці через відповідні органи та нормативно-правове регулювання.

Працівники проводять значну частину свого життя на робочих місцях, і умови їхньої праці безпосередньо впливають на їхнє життя, здоров'я та добробут. Однак статистика виробничих травм та смертей на робочих місцях вказує на існування суттєвих проблем у сфері охорони праці, які потребують негайного вирішення. В Україні, згідно з даними Державної служби України з питань праці, щороку фіксуються сотні нещасних випадків, пов'язаних із небезпечними умовами праці, серед яких значний відсоток становлять смертельні випадки. Це свідчить про системні недоліки в організації безпечного трудового середовища та державному нагляді за дотриманням норм охорони праці.

Метою дослідження є теоретико-правовий аналіз захисту права на життя працівника у сфері праці на державному (законодавчому рівні).

Стан опрацювання проблематики. Тема захисту права на життя працівника у сфері праці викликає значний науковий та практичний інтерес. У сучасних дослідженнях розглядаються різні аспекти забезпечення цього права, зокрема законодавчі механізми охорони праці, міжнародні стандарти, діяльність державних органів, а також соціально-економічні чинники, які впливають на безпеку працівників. Питання правового регулювання охорони праці та захисту життя працівників розглядаються у працях таких українських науковців, як О.В. Харитонова, О.І. Рогачова, В.В. Жернаков. У їхніх роботах акцентується увага на необхідності вдосконалення законодавства

у сфері охорони праці, зокрема уточнення обов'язків роботодавців щодо забезпечення безпеки на робочих місцях. У роботах Н.О. Яковлевої та Л.В. Сухарева аналізуються соціально-економічні аспекти охорони праці, такі як вплив умов праці на здоров'я працівників, ефективність інвестування у безпеку праці та витрати роботодавців на усунення наслідків виробничого травматизму. Зазначається, що економічна доцільність безпечних умов праці часто ігнорується роботодавцями, що призводить до серйозних наслідків для працівників і держави в цілому.

Проблематика державного нагляду за дотриманням норм охорони праці розглядається у працях О.А. Лисенка та І.М. Ткаченка. Вони акцентують увагу на недоліках діяльності Державної служби України з питань праці, зокрема на недостатньому фінансуванні, браку інспекторів та формальному підході до перевірок. У дослідженнях А.В. Гончарука аналізується міжнародний досвід забезпечення безпеки праці. Автор розглядає приклади європейських країн, таких як Німеччина, Швеція та Франція, які мають високий рівень законодавчого регулювання у цій сфері та ефективну систему моніторингу.

Аналіз наукових праць і публікацій свідчить про те, що проблема захисту права на життя працівників є багатогранною і вимагає комплексного підходу до її вирішення. Більшість досліджень зосереджена на нормативно-правовому забезпеченні охорони праці, соціально-економічних аспектах та механізмах державного контролю. Водночас окремі аспекти цієї тематики залишаються недостатньо вивченими, що створює можливості для подальших досліджень і розробки нових підходів до забезпечення захисту та безпеки праці на державному рівні.

Виклад основного матеріалу. Державний захист прав працівників є ключовою складовою правової держави та соціально орієнтованої економіки. Конституція України гарантує трудові права громадян, зокрема право на працю, належні умови праці, захист від незаконного звільнення та право на своєчасну оплату праці (статті 43–46) [1]. Законодавчі механізми захисту прав працівників спрямовані на забезпечення балансу між інтересами працівників і роботодавців, а також на дотримання міжнародних стандартів у сфері праці.

Для забезпечення реалізації та захисту прав і свобод людини і громадянина, Конституція і законодавство України передбачають можливість здійснення громадянами певних дій, а також утворення системи органів держави, призначенням якої є допомога громадянам у реалізації і захисті їх прав. Актуальність феномену правового захисту обумовлена необхідністю забезпечення гармонійного функціонування трудових правовідносин, в межах яких реалізація суб'єктивних прав та виконання юридичних обов'язків стають безперешкодними. Тому, як зауважує С.І. Запара, держава в особі законодавчої, виконавчої та судової влади забезпечує ефективний та доступний механізм реалізації права на захист [2]. Проте, яким має бути цей правовий захист та в чому полягає сутність його юридичної природи, нам потрібно з'ясувати в контексті подальшого дослідження.

Варто зауважити, що «захист» як такий первісно етимологічно та змістовно нерозривно пов'язаний з державою, яка, в свою чергу, виступає гарантом його закріплення та здійснення. Це пов'язано з тим, що держава в визначає та встановлює нормативні засади трудових правовідносин, визначаючи вектор та межі їх правового регулювання. Крім того, саме на державу покладається обов'язок створити взаємні правові обмеження, які виключають можливість зловживання правом кожного суб'єкта проти інтересів його контрагента.

Соціальний захист – важлива складова соціальної політики держави та необхідний елемент функціонування ринкової економіки. Держава бере на себе виконання соціально-захисної функції, яка становить частину загальної спрямованості держави щодо забезпечення прав і свобод громадян та їх гарантій [3, с. 2]. Державний захист, що реалізується в межах трудових правовідносин, пронизує всі сфери впливу норм трудового права та охоплює різні рівні правового регулювання. В такому випадку має місце поєднання публічних та приватних начал правового регулювання. Проте у сфері праці існують питання, що є прерогативою виключно держави. Так, досліджуючи співвідношення централізованого і децентралізованого регулювання праці, С.А. Іванов зауважує на ту обставину, що «роль держави має бути збережена, хоча в різних економічних умовах вона може бути різною». Це твердження можна повністю віднести до правового регулювання умов праці, але не її охорони. Бо саме охорона праці є сферою захисту, у першу чергу, самої держави [4, с. 442].

Категорія державного захисту за своєю структурою досить складна та динамічна, оскільки об'єднує чималий суб'єктний склад та численний правовий інструментарій, а також – передбачає

різноманітні форми взаємодії в процесі реалізації безпосередньо захисної та охоронної діяльності. При цьому варто відзначити, що окремі аспекти цього поняття логічно переплітаються між собою, а їх глибинний аналіз та детальне вивчення формують комплексне уявлення про феномен державного захисту, зокрема, захисту права на життя працівників у сфері праці. В контексті досліджуваної проблематики варто зауважити, що при здійсненні правового захисту права на життя працівників у сфері праці ключова роль належить саме державі. При цьому жодні зміни в системі трудового права, навіть при домінуванні приватних начал в правовому регулюванні відносин у сфері праці, не повинні стати поштовхом до зміщення акцентів у питаннях захисту прав працівника.

Змістовне наповнення терміну «державний захист» нерозривно пов'язане з такою категорією як правова (соціальна) політика держави, оскільки саме політичний курс визначає спрямованість захисту, що здійснюється на державному рівні, а також – його базисні та фундаментальні основи. Так, ст. 3 Основного Закону держави проголосила людину, її життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю в Україні. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [1]. Таким чином, правова політика держави покладена в основу державного захисту, якому властива соціальна спрямованість, а ключовим елементом відповідного взаємозв'язку є те, що вони зводяться до особистості. Свого часу А.С. Пашков зауважував, що становище особи в суспільстві служить однією з визначальних ознак соціальних відносин, а створення умов для її всебічного розвитку – інтегративною метою соціальної політики. Соціальна політика і соціальне законодавство, забезпечуючи баланс інтересів сторін трудового правовідношення, здійснюють переважно захист працівників [4, с. 472].

Поняття державного захисту, на наш погляд, потрібно розглядати через поєднання суб'єктів, які його здійснюють, і напрямів діяльності, реалізованих у цьому процесі. На цій основі доцільно виокремити три форми державного захисту права на життя працівників у сфері праці: законодавчу, виконавчу та юрисдикційну (судову). Крім того, у межах цих форм пропонується визначити так звані «межі правового впливу», що включають публічне регулювання та нормативне впорядкування.

Публічне регулювання є правовою основою державної політики, зокрема, у сфері праці. У контексті досліджуваної проблематики мова йде про фундаментальні положення та ключові принципи, у відповідності з якими здійснюється захисна діяльність з боку держави. До числа таких належать, насамперед, міжнародні стандарти, а саме: положення Загальної Декларації прав людини від 10 грудня 1948 року, Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права та Міжнародного пакту про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року, Міжнародної Конвенції про захист прав всіх трудящих-мігрантів та членів їх сімей від 18 грудня 1990 року, Конвенції про права осіб з інвалідністю від 13 грудня 2006 року. Крім того, фундаментальні основи правового регулювання захисту у сфері праці містить Основний Закон Держави – Конституція України, у відповідності з яким приймаються поточні закони та інші нормативно-правові акти. Таким чином, публічне регулювання визначає правові та організаційні аспекти захисної діяльності, що реалізується на державному рівні. Натомість нормативне впорядкування передбачає правову деталізацію захисту на всіх рівнях правового регулювання відносин у сфері праці. З огляду на вищезазначене реалізацію державного захисту трудових прав працівників пропонується розглядати у трьох основних напрямках: в законотворчій діяльності; безпосередньо в діяльності державних суб'єктів нагляду та контролю за дотриманням трудового законодавства; в діяльності судових органів у сфері захисту трудових прав працівників [5].

У сучасному правовому суспільстві нормативне впорядкування є ключовим механізмом забезпечення трудових прав працівників. Воно дозволяє встановити чіткі, загальнообов'язкові правила, спрямовані на регулювання трудових відносин, забезпечення прав працівників та їх захист у разі порушень. У контексті трудового права нормативне впорядкування забезпечує стабільність і передбачуваність трудових відносин, сприяє соціальному діалогу між працівниками, роботодавцями та державою. Так, законодавча форма діяльності – це складна, нормативно-визначена та процесуально регламентована система взаємодії уповноважених державою суб'єктів, метою якої є створення трудового законодавства, що виступає базисом нормативного впорядкування відно-

син у сфері праці. Варто відзначити, що об'єктивною передумовою законотворчої діяльності є стійка соціальна потреба у наявності нормативно-правового акту, на підставі якого здійснюється правова регламентація відносин у сфері праці та ефективне і безперешкодне використання прав в межах таких правовідносин.

Єдиним органом законодавчої влади в Україні є парламент – Верховна Рада України (ст. 75), а право законодавчої ініціативи в парламенті належить Президентові України, народним депутатам України та Кабінету Міністрів України (ст. 93) [1]. Варто відзначити, що діяльність вищевказаних суб'єктів спрямована на створення та розширення системи трудового законодавства, що є неодмінною умовою реалізації державного захисту у широкому розумінні даного явища правової дійсності. А результатом діяльності, що реалізується в межах законодавчої форми, є прийняття трудового законодавства та узгодження його із загальновизнаними принципами правового регулювання відносин у сфері праці. В сучасних умовах та з урахуванням змін, яких зазнала система трудового права, законодавство, що регламентує соціально-трудова відносини, визначає старт правового регулювання відносин у сфері праці та окреслює межі нормативного впливу, цим самим визначаючи фундаментальні основи захисної діяльності.

Матеріальні та духовні цінності, завдяки яким існує та може існувати суспільство, створюються працею людини. Людина є носієм унікальної природної здатності до праці, яка виконує цю трудову діяльність. Природна здатність людини до праці є основою, головною частиною існування держави і суспільства. Тому носія унікальної природної здатності до праці – людину, яка виконує цю трудову діяльність, держава має стимулювати та охороняти всіма притаманними цивілізованому суспільству правовими засобами [6, с. 13].

В системі законодавчих актів первинне місце та фундаментальне значення належить Конституції України. Зокрема, ст. 43 визначає, що кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. Держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізовує програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб. Кожен має право на належні, безпечні і здорові умови праці, на заробітну плату не нижчу від визначеної законом. Використання примусової праці забороняється. Крім того, під заборону підпадає використання праці жінок, а також праці неповнолітніх на небезпечних для їхнього здоров'я роботах. Громадянам гарантується захист від незаконного звільнення. А право на своєчасне одержання винагороди за працю захищається законом [1]. З аналізу положень даної статті слідує, що нормативно закріплене та гарантоване державною правом людини на життя в повній мірі може бути реалізоване лише у взаємозв'язку з іншими правами, які належать громадянам. Одним із таких прав є право на працю. А динамічний зв'язок між ними сприяє активному «включенню» людини в систему соціального діалогу, розвитку індивідуальних здібностей та задоволенню соціальних потреб індивіда, що в кінцевому рахунку сприяє саме життю людини, а не її фізичному існуванню. Для того, щоб кожен індивід став повноправним членом соціальної системи, держава створює відповідні умови, так чином реалізуючи свою захисну функцію.

Основним нормативно-правовим актом, що регламентує соціально-трудова відносини в повному обсязі є Кодекс Законів про працю України. Особливістю цього акту є те, що він визначає напрями нормативно-правового регулювання та правового впливу на суспільні відносини у сфері праці, у відповідності з яким здійснюється нормативна регламентація тих чи інших сфер трудового життя. Крім того, визначає ключові аспекти реалізації правового захисту, що здійснюється на державному рівні.

Регулювання окремих аспектів соціально-трудова відносин здійснюється на основі спеціальних законів, які розширюють напрями правозахисної діяльності держави. У системі трудового законодавства важливе місце посідають не лише закони, але й підзаконні нормативно-правові акти, прийняті іншими суб'єктами владних повноважень. До кола таких суб'єктів входять Президент України, Кабінет Міністрів України, Міністерство соціальної політики України та інші органи виконавчої влади. Велика кількість органів, уповноважених приймати підзаконні акти, зумовлює складність, багаторівневність та різноманітність системи цих актів. Спрямована на виконання положень Конституції та інших законів, ця система містить низку ключових правових норм, які доповнюють нормативно-правове регулювання та забезпечують реалізацію конституційних і законодавчих положень на практиці.

Висновки. Таким чином, захист права на життя у сфері праці є важливим завданням держави, яке вимагає комплексного підходу, що включає законодавче регулювання, ефективний контроль, навчання працівників та модернізацію виробничих процесів. Законотворча діяльність вищих органів державної влади має суттєве значення для захисту права на життя працівників, що реалізується у процесі трудової діяльності і завдяки останній. Як бачимо, глибинний аналіз та детальне вивчення даної проблематики передбачає врахування різних аспектів правової дійсності, які в діалектичному поєднанні формують комплексне уявлення про державний захист, зокрема, права на життя працівників у сфері праці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Запара С.І. Захист права на працю: теоретичні засади становлення та розвитку: монографія. Суми: Сумський національний аграрний університет, 2013. С. 380.
3. Процюк С.Л. Соціальне партнерство як механізм соціального захисту зайнятого населення. *Публічне адміністрування: Теорія та практика*. 2010. Вип. 1 (3). С. 1–12.
4. Гетьманцева Н.Д. Особливості правового регулювання трудових відносин: монографія. Чернівці, 2015. 592 с.
5. Падалка А.О. Державний захист трудових прав працівників та роботодавців як форма захисту. *Форум права*. 2012. № 2. С. 532–537. URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2012-2/12paofz.pdf>.
6. Процевський О.І. Чинники, що визначають доктрину трудового права. Актуальні проблеми трудового права і права соціального забезпечення: тези доп. та наук. повідомл. учасн. 5 Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 27-28 вересня 2013 р.). Харків, 2013. 560 с.